

Traditionell musik i Norrbottens finnbygder.

Hasse Alatalo.

Journalist och musiker.

Den finska folkmusiktraditionen i Norrbotten är liksom den finskspråkiga befolkningen koncentrerad till de östliga och nordliga delarna av länet. Den äldre folkmusiken, som till största delen består av vokalmusik, skiljer sig från musiken i de helt svenskspråkiga bygderna i såväl språk som melodi.

Efter gränsdragningen mellan Sverige och Finland 1809 började det norrbottenfinska området – till en början mycket sakta – att avskärmas från den riksfinsk musiken och kulturens utveckling. Många av de gamla visorna bevarades därför i en form som ofta skiljer sig från de riksfinska varianterna av samma melodier. De har många gånger en mer ålderdomlig prägel, både i melodi och framförande. Dessutom finns visor där texten handlar om lokala händelser och företeelser inom det svenska finskspråkiga området. Ringlekar, vaggvisor, barnramsor, arbetsvisor, skämtvisor, ballader, dansvisor, nidvisor, nyhetsvisor, skillingtryck, politiska visor, religiösa sånger och instrumental dansmusik ingår i den norrbotten-finska folkmusiken.

Den äldsta repertoaren- numera mycket sparsamt representerad – är som i Finland knuten till de medeltida runosångerna, skrivna på sk. kalevalameter. Det bästa exemplet på denna tradition är ”Keksis kväde”, skrivet av Antti Mikkelinpoika Keksi (1622-1705) med anledning av den våldsamma vårfloden i Torneälven 1677.

Övertorneåbonden och soldaten Keksi är överhuvudtaget den förste till namnet kände finska allmogeskalden i den finska litteraturhistorien. Det 212 versrader långa kvädet är ett unikt exempel på folklig diktning från 1600-talet. Till kvädet finns ingen känd melodi bevarad men versmåttet stämmer överens med den sk. Kalevalamelodin. Fram till idag har denna melodi bevarats i östra och norra Norrbotten som vaggvisa. ”Kexis kväde” intar genom ålder och berättarkonst en särställning inom den folkliga diktningen

Men den folkliga diktning och berättartraditionen fortsätter ända in i modern tid och består då till stor del av sk. nyhetsvisor. Ett exempel på denna berättartradition är ”Aareavaaran murhalaulu” (Visan om mordet i Aareavaara) Nyhetsvisorna som ofta handlar om tragiska olyckshändelser och mord, har oftast i sista versen en sensmoral där visdiktaren, precis som i ”Kexis kväde”, också talar om sitt eget namn och på det sättet lämnar sitt signum.

En av de sentida berättarna var John Merasniemi (1905-82) från Junosuando, som till kända finska vis och schlagermelodier skrev ett antal komiska visor. Genom Radio Norrbottens finskspråkiga sändningar blev hans visa Hirvenjahtilaulu (Älgjägarsången) spridd och omtyckt. Det är en visa som i likhet med ”Kexis kväde” med stor träffsäkerhet och komik beskriver personer och händelser.

Ett mycket vanligt tema i andra visor är annars sviken olycklig kärlek. Visorna är ofta sk. enstrofingar, d.v.s. fyrradingar som består av rimmade verspar. Det första återger ofta någon naturbild såsom ”Lumisate peitteli varsan jäljet” (Fallande snö täckte fålens spår).

Många av dessa visor kunde också sjungas till ringlek. En del av melodierna har refräng. I de visor som saknar en sådan är det vanligt att de två sista raderna repriseras. Dessa båda varianter av omkväde gjorde det möjligt för dem som inte kunde den aktuella texten att delta i sången och dansen. Samtliga deltagare höll varandra i hand och gick runt i ring i takt till sången. Både pojkar och flickor kunde bjuda upp varandra till dans i ringens mitt.

De politiska visorna från det finska inbördeskriget och den finska arbetarrörelsens framväxt spreds via flyktingar och desertörer till den svenska sidan. Den kanske mest kända arbetarvisan är dock inte av riksfinskt ursprung. Lakkolauu Pajalasta (Strejkvisa från Pajala) skrevs av Paulus Isaksson (Pissiniemi 1900-02) till en finska soldatvisemelodi och handlar om vägarbetarkonflikten i Pajala 1931.

Att den instrumentala musiken inte är lika vanligt förekommande beror dels på den vokala traditionens styrka. Man sjöng även dansmusik, och dels på den laestadianska väckelserörelsen som betraktade dans och musicerande som något syndigt. ”Ei posetti syllissä taihvaasen pääse”.(man kommer inte in i himlen med ett dragspel/positiv i famnen. Däremot sjungs det mycket religiösa sånger bland laestadianerna. De vanligast förekommande sångerna kommer från samlingen Sionin lauluja ja virsijä (Sions psalmer och sånger). Dessa framförs oftast utan ackompanjemang. Ofta med en försångare en sk. lukkari(klockare). Det är förmodligen därför och genom laestadianismens allmänt konservativa inställning som det ännu idag finns människor i östra och norra Norrbotten som sjunger i en mycket ålderdomlig sångstil. Man sjunger starkt och långsamt, ibland med en guttural sångteknik. Den här tekniken som för många säkert klingar främmande – innebär enkelt uttryckt att sångaren ”klämmer ner sin röst i halsen”. En viss likhet finns med den äldre samiska jojken. Liksom i den samiska jojken är det inte ovanligt att frassluten i texten ofta ”huggs av” tvärt. Likheten observerades redan i slutet av 1700-talet av Övertorneå församlings förste organist Johan Portin (1760-1839) I en sk. sockenbeskrivning skriver han: ”Runosången sådan den här exekveras är blott ett steg över lappjojken.....För att sätta den i noter fordras mycket appogiatering och svårligen bliver modulationen ändå riktig hälst som oharmoniska tvärstånd gärna undfaller sångarens öra”.

Den instrumentala dansmusiken är som regel av yngre datum. Det mesta av repertoaren sammanfaller med den tid då dragspelen gjorde sitt intåg, d.v.s. kring förra sekelskiftet och framåt. Den äldre repertoaren gick inte att spela på dragspelen som på den tiden inte var kromatiska. Tonförådet som var begränsat, möjliggjorde bara spel i vissa tonarter och skalor. De s.k. Durspelen lämpade sig bättre för melodier i rena durtonarter. Detta stämde inte alls med de gamla melodierna som mestadels går i moll. I stället behöll det gemensamma sjungandet länge sin ställning som umgänges och underhållningsform vid danstillställningar och då unga träffades. I vissa byar förekom de traditionella ringleksdanserna så sent som på 1940-talet.

Utövärdet av den traditionella musiken började att försvagas i och med radions och grammofonens intåg. Men också mycket av den svenska och riksfinska populärmusiken införlivades genom radio hos många traditionsbärare.

En av föregångarna vad gäller insamlande och upptecknande av den traditionella musiken var William Snell (Erkkheikki 1930-1982). I samarbete med musikern Väinö Ruottinkoski (Hakkas 1930-88) utgav han samlingen Tornedalska folksånger

Folkmusikgrupperna Norrlåtars, J.P. Nytröms och Jords insamlingar och skivinspelningar av traditionell musik från det finskspråkiga området har också bidragit till en större medvetenhet om det egna musikeriet hos många med finskspråkig bakgrund. Men varken den traditionella norrbottensfinska folkmusiken eller den finska populärmusiken har idag någon särskilt stark ställning. Östra och norra Norrbotten har blivit alltmer svenskspråkigt och modersmålet för de flesta unga människor är varken den gamla nordfinska dialekten eller minoritetsspråket meänkieli. Vill man uttrycka sig musikaliskt så ligger svenskan och engelskan närmare till hands. De gamla melodierna har heller ingen större utbredning bland dagens människor, som i första hand konsumerar och utövar svensk och angloamerikansk populärmusik.